

Вольга Арицёмава

МІФАЛАГІЧНЫ СКЛАДНІК ВАДЫ Ў ФРАЗЕАЛАГІЧНАЙ КАРЦІНЕ СВЕТУ БЕЛАРУСАЎ І АНГЛІЧАН

Супастаўляльныя даследаванні рознаструктурных моў з усталяваннем агульнага і нацыянальна-спецыфічнага з'яўляюцца актуальнымі ў сувязі з распрацоўкай пытанняў узаемаадносін мовы і мыслення, выяўлення моўных універсальных і ўнікальных. Вада як адна з чатырох асноўных стыхій, што ўспрымаецца і дыферэнцыруецца чалавекам, не раз становілася аб'ектам лінгвістычнага апісання. Першараднае значэнне сярод падобных даследаванняў набывае супастаўляльнае вывучэнне фразеафондаў рознасціэмных моў, дзе ідэнтыфікуюцца і маніфестуюцца нацыянальная самасвядомасць, культурна-гістарычныя традыцыі, эмпірычны і духоўны вопыт розных этнасаў.

Сучасная лінгвістыка характарызуецца значнай колькасцю работ, прысвечаных аналізу груп фразеалагізмаў з кампанентам *вада* ў славянскіх [2], германскіх [5; 9; 11], раманскіх [4], фіна-вугорскіх [7], цюркскіх [10; 13], кітайска-тыбецкіх мовах [12]. Нявырашанымі засталіся праблемы семантычнага і структурнага складу беларускіх і англійскіх фразеалагічных адзінак (ФА) з дадзеным кампанентам. Такім чынам, аб'ектам нашага даследавання з'яўляецца канцэпт *вада / water* у фразеалагічнай карціне свету носьбітаў беларускай і англійскай моў. Прадметам даследавання выступілі 40 беларускіх і 52 англійскіх фразеалагізма з кампанентам *вада / water*, адабраных метадам суцэльнай выбаркі з лексікаграфічных даведнікаў беларускай і англійскай моў [БФ; СБНП; СФ 1; СФ 2; CID; DAIPV].

Вада ў народных уяўленнях – адна з асноўных стыхій навакольнага свету (разам з зямлёй, паветрам і агнём), апора, на якой трымаецца зямля, крыніца жыцця і сродак магічнага ачышчэння. Разам з тым водная прастора – мяжа паміж «гэтым» і «тым» светам, шлях у замагільнае царства, месца пражывання душ памерлых і нячыстай сілы [3].

Вада заўсёды знаходзіцца ў руху, яна змяняе колер пад святлом зорак, пад дзеяннем цяпла ператвараецца ў пар, яна здольная адлюстроўваць прадметы і жывыя істоты, у шуме яе плыні чуецца гаворка, яна адраджае да жыцця засохлую расліннасць, здавальняе смагу людзей і жывёл, дае палётку і адпачынак стомленым і хворым.

З пункту гледжання хіміі, вада – гэта неарганічнае злучэнне, малекулы якога складаюцца з двух атамаў вадароду і аднаго атама кіслароду. Яе асноўнымі ўласцівасцямі выступаюць *цякучасць, празрыстасць, цеплаправоднасць, здольнасць прымаць форму ёмістасці, у якой яна знаходзіцца, аднастайнасць, шчыльнасць, здольнасць да адлюстравання*. Усе гэтыя характарыстыкі па кагнітыўнай сутнасці з'яўляюцца прататыпічнымі, г. зн. універсальнымі і выступаюць асновай пераасэнсавання свабодных словазлучэнняў з кампанентам *вада / water* ва ўстойлівыя славесныя комплексы з цэласным пераносным значэннем. Тым не менш, у працэсе

пераасэнсавання дадзеныя словазлучэнні-прататыпы набываюць іншую семантыку і новую сістэму ацэнак і каштоўнасцей, неабходных для даследавання міжкультурнай своеасаблівасці этнасаў. Разгледзім уласцівасці вады як рэчыва і прасочым іх лінгвакультурную маркіраванасць у беларускай і англійскай фразеалогіі.

У працэсе даследавання беларускія і англійскія фразеалагізмы з кампанентам *вада / water* былі размеркаваны на сем груп, што па сваім прататыпе суадносяцца з такімі ўласцівасцямі вады, як *цякучасць, празрыстасць, цеплаправоднасць, здольнасць прымаць форму ёмістасці, аднастайнасць, шчыльнасць, здольнасць да адлюстравання*.

Цякучасць. Цякучасць як ўласцівасць вады змяняць пад ціскам сваю форму без драблення на часткі прадстаўлена наступнымі беларускімі адзінкамі: *як з гусака вада* 'абсалютна аднолькава, без розніцы' [СФ 1, 165], *ліць / пераліваць ваду* 'пустасловіць, гаварыць пустое' [СФ 1, 657], *плысці з вадой* 'пасіўнічаць, прыстасоўваючыся да абставін' [СФ 2, 226], *войска ідзе як вада плыве* 'пра вялікі паток салдат' [СБНП, 67], *гадзінкі ідуць як вада плыве* 'пра няўмольны рух часу' [СБНП, 67], *людзі ідуць як вада плыве* 'пра вялікі паток людзей' [СБНП, 68]. Цякучасць як ўласцівасць вады набывае наступныя культурныя канатацыі ў беларускай і англійскай лінгвакультурах:

1) вада, што цячэ, як увасабленне руху, эвалюцыйнага развіцця, актыўнасці (*гады ідуць як вада плыве* 'пра няўмольны рух часу' [СБНП, 68], *праца ідзе як вада* 'пра працу, калі чалавек працуе павольна, але добрасумленна' [СБНП, 68], *так і жывуць людзі бы вада цячэ ў рацэ* 'пра вечную зменлівасць жыцця' [СБНП, 68] супрацьпастаўляецца стаялай вадзе як ўвасабленню застою, пасіўнасці, якая прыводзіць да адмоўных вынікаў: напрыклад, англійскі фразеалагізм *dull as ditch water* (літаральна 'сумны як вада ў канаве') са значэннем 'туга зялёная' [CID];

2) вада, што цячэ – рух часу: англ. *a lot of water has flowed, be water under the bridge* [CID], беларус. *шмат вады ўцякло* 'што было, то было; пра тое, што ўжо адбылося і чаго нельга змяніць' [БФ];

3) вада, што ліецца – безвыніковыя дзеянні: ФА *як з гусака вада* 'абсалютна аднолькава, без розніцы' [СФ 1, 165] і англ. *be water off a duck's back* 'нічога не дзейнічае на каго-небудзь'. Гэтыя адзінкі ўтвораны, верагодна, ад знахарскай замовы, якая аберагала дзяцей ад сурокаў, хвароб. Калі купалі нованароджанага, прыгаворвалі: «*З гусака вада, з лебедзя вада, а з цябе, маё дзіцятка, уся худзізна*» [Бірих].

Празрыстасць – здольнасць вады прапускаць святло. Чыстая вада – гэта праява чысціні, свежасці, сумленнасці, яснасці (*чыстай вады* 'самы сапраўдны' [СФ 1, 167], *of the first water* 'першакласны, цудоўны' (CID). Каламутная вада – прадвесніца хваробы, смерці, суму, сімвал чагосьці нячыстага, смутнага, бруднага і несумленнага (*лоўля рыбкі ў мутнай вадзе* 'выгаднае выкарыстанне цяжкасцей або няўдач' [СФ 1, 661], *каламуціць / муціць ваду* 'ўносіць беспарадак, разлад у адносіны' [СФ 1, 600], *muddy the water* 'забытваць што-небудзь' [DAIPV].

Цеплаправоднасць – здольнасць вады праводзіць цяпло. У беларускай культуры ў працэсе пераасэнсавання пачала асацыявацца з халерычным, ганарыстым тэмпераментам (*варыць ваду* 'здэкавацца над кім-небудзь або прыдзірацца' [СФ 1, 178], *у гарачай вадзе купаны* 'вельмі запальчывы, нястрыманы' [СФ, 622]: *За мешалку Маланка не бралася, бо ведала, што Адам у гарачай вадзе купаны. Пад н'яную руку ды пад злосць можа без часу на могількі адправіць* (А. Якімовіч).

Для носьбітаў англійскай мовы гарачая вада – гэта заўсёды непрыемнасці: *be in hot water* 'мець непрыемнасці, быць у бядзе' [CID]. Кантэкст: *He found himself in hot water over his speech about immigration* [CID] 'Ён трапіў у бяду пасля свайго выступу, прысвечанаму праблеме іміграцыі'.

Здольнасць вады прымаць форму ёмістасці, у якой яна знаходзіцца. У беларускай мове ў гэтую групу ўваходзяць фразеалагізмы *бура ў шклянцы вады* 'моцнае хваляванне, спрэчка, шум з-за дробязяў' [СФ 1, 155], *як у ваду упаў* 'нечакана знік, прапаў' (СФ 2, 570), *у агонь і ў ваду* 'гатовы ўсюды і на ўсё, на любыя ўчынкi, безразважна і самааддана' [СФ 1, 53].

Сярод англійскіх фразеалагізмаў вылучаюцца наступныя адзінкі: *storm in a tea cup* 'моцнае хваляванне, спрэчка, шум, з-за дробязяў' [CID], *have just one oar in the water* 'не думаць рацыянальна, ясна' [DAIPV], *be dead in the water* 'на мялі, у бязвыхадным становішчы' [CID], *be in deep water* 'быць ў цяжкім становішчы' [CID]. Відавочна, што знаходжанне ў вадзе або ёмістасці з вадой звязана з цяжкімі жыццёвымі сітуацыямі, знікненнем, разбурэннем, крахам: *Дзяўчына як у ваду ўпала, і Арсен нарэзіце прыйшоў ды вываду, што шукаць яе далей няма сэнсу.* (Р. Хадкевіч). *We're going to be in deep water if the bank refuses to authorize a bigger loan* [CID] 'У нас будуць вялікія непрыемнасці, калі банк адмовіць нам у крэдыце'.

Аднастайнасць. Вада складаецца з аднолькавых малекул. Гэта ўласцівасць пераасэнсоўваецца ў наступных напрамках:

1) абсалютнае падабенства суб'ектаў, якія маюць аднолькавыя характарыстыкі (*як нібы дзве кроплі вады* 'вельмі падобныя' [СФ 1, 603], *як у кроплі вады* 'абсалютна дакладна і аднолькава' [СФ 1, 603]: *Побач сядзелі нібы дзве кроплі вады падобныя дзяўчаты* (В. Кузьмянкоў);

2) што-небудзь мімалётнае: беларус. *як пугаю на вадзе* [БФ] і англ. *written in water* са значэннем 'недаўгавечны' [БРАС].

Шчыльнасць. Дадзеная ўласцівасць вады знайшла адлюстраванне ў двух англійскіх прыказках: *Blood is thicker than water* і *Blood runs thicker than water* (літаральна 'кроў гушчэй, чым вада') [CID]. Агульнавядома, што кроў мае большую шчыльнасць (1,050-1,060 г / см³), чым вада (1 г / см³), таму яна гушчэй. Такім чынам, на аснове параўнання шчыльнасці двух вадкасцяў – вады і крыві – становіцца відавочнай важнасць для англамоўнага грамадства сямейных адносін: *My friends invited me to go camping on Saturday, but I have to go to my cousin's wedding instead. Blood is thicker than water, after all* [DAIPV] 'Мае сябры запрасілі мяне адправіцца ў паход у суботу, але я

павінен пайсці на вяселле майго стрычнага брата. У рэшце рэшт сямейныя адносіны важней!

Здольнасць да адлюстравання. Дадзеная ўласцівасць рэпрэзентавана беларускай ФА як *у ваду глядзеў* 'адгадаў, як быццам загадзя ведаў, нібы адчуваў што-небудзь' [СФ 1, 306]. Выраз гэты мае глыбокія гістарычныя карані і адносіцца да тых часоў, калі роўная паверхня вады была адзіным месцам, дзе можна было ўбачыць сваё адлюстраванне. У гэтай прыроднай фізічнай з'яве для нашых продкаў было нешта незразумелае і містычнае, бо растлумачыць адлюстраванне ў вадзе як звычайную аптычную з'яву яны не маглі і растлумачвалі яго разнастайнымі звышнатуральнымі сіламі. У вадзе адлюстроўваліся не толькі людзі, дрэвы і прадметы, але і сонечнае святло, і зорнае неба [СФ].

Менавіта гэта ўласцівасць вады, на думку У. М. Макіенкі, паслужыла культуралагічнай асновай для гідрамантыі і лекарства: на аснове адлюстравання ў возеры, рацэ, пасудзіне з вадой і вымаўлення розных заговораў, знахары і ведзьмакі па стане вады прадказвалі будучыню, лячылі хваробы [Бирнх, 105].

Такім чынам, аналіз беларускіх і англійскіх фразеалагічных адзінак з кампанентам *вада / water* як рэчыва з цякучасцю, празрыстасцю, цеплаправоднасцю, здольнасцю прымаць форму ёмістасці, аднастайнасцю, шчыльнасцю і здольнасцю да адлюстравання паказаў, што самымі важнымі ўласцівасцямі вады, якія атрымліваюць фразеалагічную рэпрэзентацыю, у беларускай і англійскай мовах з'яўляюцца *цякучасць, празрыстасць і здольнасць прымаць форму ёмістасці*. Яны атрымліваюць блізкую інтэрпрэтацыю ў беларускай і англійскай лінгвакультурах. Гэта звязана з тым, што дадзеныя характарыстыкі вады як рэчыва з'яўляюцца найбольш значнымі для жыццядзейнасці носьбітаў беларускай і англійскай моў з падобным геаграфічным асяроддзем пражывання (вялікая колькасць прэсных вадаёмаў), прыналежнасцю да еўрапейскага хрысціянскага лінгвакультурнага арэала і агульнасцю моў, што маюць індаеўрапейскія карані.

Такія характарыстыкі вады, як *аднастайнасць і здольнасць да адлюстравання* менш прадстаўлены ў беларускай і англійскай фразеасістэмах. Гэта можна растлумачыць неактуальнасцю дадзеных уласцівасцей вады для беларусаў і англічан, паколькі іх перцэптыўныя сістэмы не здольныя адрозніваць малекулы або вымяраць каэфіцыент адлюстравання.

Разам з тым, пры актуалізацыі пэўных характарыстык вады выразна прасочваецца антрапацэнтрычны фактар: найбольш часта прадстаўлены тыя прыкметы вады, якія важныя для чалавека і яго жыццядзейнасці (крыніца вільгаці, небяспечнае асяроддзе, сельская гаспадарка).

Прааналізаваны матэрыял паказаў, што ўспрыманне вады носьбітамі дзвюх розных культур мае свае асаблівасці. Так, у беларускіх фразеалагізмах актуалізуюцца міфалагічныя ўяўленні аб магічных уласцівасцях вады, у англійскіх адзінках – яе стыхійная, прыродная сіла, здольная як знішчыць

чалавека, стварыць для яго цяжкія жыццёвыя абставіны, так і падняць яго на новую ступень развіцця. Гэтыя адрозненні абумоўлены інтра- (генетычная і структурная рознацыповасць беларускай і англійскай моў) і экстралінгвістычнымі фактарамі (культурна-гістарычныя, геаграфічныя ўмовы пражывання носьбітаў даследаваных моў).

Такім чынам, пры раскрыцці прататыпчных сэнсаў сучасных устойлівых слошных комплексаў з кампанентам *vada / water*, мы адкрываем фрагменты наіўных карцін свету носьбітаў беларускай і англійскай моў, выяўляем іх нацыянальна-культурныя ўстаноўкі, што паслужыць далейшай распрацоўцы праблем катэгарызацыі і канцэптуалізацыі аб'ектыўнай рэчаіснасці ў рознаструктурных мовах.

ЗАЎВАГІ

У артыкуле выкарыстаны ўмоўныя скарачэнні:

Бирх и др. 1998 = Бирх, А. К., Мокиенко, В. М., Степанова, Л. И. *Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник*. – Санкт-Петербург, 1998.

БРАС = Дубровин, М. И. Большой русско-английский словарь [Электронный ресурс], 2011. – Режим доступа : <http://www.classes.ru/dictionary-russian-english-universal-term-55159.htm>. – Дата доступа : 12.12.2011.

БФ = Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія. – Мінск, 1968.

СБНП = Валодзіна, Т. В. Слоўнік беларускіх народных параўнанняў. – Мінск, 2011.

СФ 1 = Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Т. 1. А – Л. – Мінск, 2008.

СФ 2 = Лепешаў, І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. Т. 2. М – Я. – Мінск, 2008.

CID = Cambridge Idioms Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://idioms.thefreedictionary.com>. – Date of access : 12.04.2010.

DAIPV = Spears, R. McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs [Electronic resource] – 2011. – Mode of access : <http://www.idioms.thefreedictionary.com>. – Date of access : 03.03.2010.

ЛІТАРАТУРА

1. Бадмаева, Т. И. Концепт «вода» в английской лингвокультуре : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук (10.02.04) / Т. И. Бадмаева. – Волгоград, 2006. – 18 с.

2. Борисова, А. В. Устойчивые единицы с фразеоконпонентом вода / woda в русском и польском языках / А. В. Борисова // Россия и Польша в этнокультурном пространстве. – Уфа, 2007. – С. 6 – 8.

3. Виноградова, Л. Н. Все о воде [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.vodosnabgenie.ru/node/65>. – Дата доступа : 20.03.2013.

4. Коноплева, Н. В. Фразеологические единицы с компонентами, являющимися названиями природных стихий (вода, огонь, земля и воздух) в английском, русском и испанском языках / Н. В. Коноплева // Лексикология и фразеология: (романо-германский цикл) : Материалы секции XLI Междунар. филол. конф. (26-31 марта 2012 г. Санкт-Петербург, 2012). – СПб., 2012. – С. 26 – 30.

5. Литвинова, С. А. Фразеологические единицы, содержащие компоненты, обозначающие названия стихий (вода, воздух, огонь, земля) в современном английском языке : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук (10.02.04) / С. А. Литвинова; Моск. пед. гос. ун-т. – М., 2006. – 19 с.

6. *Пастушенко, Л. П.* Английские фразеологические единицы в составе фразеотематического поля (на материале фразеотематического поля маринизмов) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук (10.20.01) / Л. П. Пастушенко. – Киев, 1982 – 20 с.
7. *Сипиля, Л.* Слова вода в русской фразеологии / Л. Сипиля. – Тампер, 2010. – 68 с.
8. *Смирнова, В. И.* Фразеологические единицы, образованные членами лексико-семантической группы с общим значением атмосферных явлений природы : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук. / В. И. Смирнова. – М., 1980. – 20 с.
9. *Филимонова, Т. Д.* Вода в календарных обрядах / Т. Д. Филимонова // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы : исторические корни и развитие обычаев. – М., 1983. – С. 285 – 300.
10. *Харуллина, Д. Д.* Фразеологические единицы с компонентом «вода» в английском, русском и татарском языках / Д. Д. Хайруллина // Вестник ВГУ. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2011. – № 8.– С. 171 – 174.
11. *Хренова, Н. Ф.* Лексико-семантическое поле «водное пространство» в современном английском языке : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук / Н. Ф. Хренова. – М., 1985. – 19 с.
12. *Цзян, Цин.* Отражение этнокультурного своеобразия во фразеологических оборотах русского и китайского языка (фразеологизмы с компонентом «вода») / Цзян Цин // Научная инициатива иностранных студентов и аспирантов российских вузов : Материалы IV Всероссийской научно-практической конференции (26 мая 2011 г.; Томский политехнический университет). – Томск, 2011. – С. 599 – 603.
13. *Якупова, А. Ш.* Межъязыковой анализ фразеологизмов как база реконструкции этнокогнитивных прототипов (на материале ФЕ русского, татарского и английского языков с компонентами вода / су / water / А. Ш. Якупова // Казанская лингвистическая школа : традиции и современность : сб. ст. II Международных Бодуэновских чтений. В 2 т. – Казань, 2003. – Т. 1. – С. 195 – 196.